

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Відділ навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури

Вікторія Атаманчук,
Наталія Богданець-Білоskalенко,
Лариса Шевчук

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Методичні рекомендації

Київ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ**

В. Атаманчук, Н. Богданець-Білоускаленко, Л. Шевчук

*МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН*

Методичні рекомендація

Електронне видання

Київ
Педагогічна думка
2025

УДК 343.5.016:811.161.2(072)
Б-47

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 16 від 26 грудня 2024 року)*

Рецензенти:

Тарангул Любов Миколаївна, начальник Чернівецької філії Державного закладу «Інститут модернізації й змісту освіти», заслужений працівник освіти України.

Цопа Марія, вчитель української мови ОЗ Годинівський ліцей, вчитель вищої категорії, старший учитель.

Експерт:

Новосьолова Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Методичні рекомендації щодо організації навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин: методичні рекомендації. [Електронне видання] /В.Атаманчук, Н.Богданець-Білокаленко, Л.Шевчук. – Київ: Педагогічна думка, 2025. 22 с.

ISBN 978-966-644-767-1

Методичні рекомендації містить вказівки для вчителів з державної мови, які сприятимуть кращому засвоєнню та опануванню мовних норм і правил з української мови учнями 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин.

Видання адресоване насамперед учителям української мови шкіл з навчанням мовами національних меншин, також буде цікавим і корисним для студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

УДК 343.5.016:811.161.2(072)

© Інститут педагогіки НАПН України, 2025
© Атаманчук В., Богданець-Білокаленко Н.,
Шевчук Л., 2025
© Педагогічна думка, 2025

ISBN 978-966-644-767-1

Зміст

Вступ.....	3
1. Лінгводидактичний та загальнометодичний принципи навчання української мови як державної учнів 5-6 класів (<i>В.Атаманчук, Н.Богданець-Білоskalенко</i>).....	5
2. Використання на уроках української мови зіставного методу (<i>Н.Богданець-Білоskalенко</i>)	7
3. Застосування диференціації та індивідуалізації у процесі вивчення української мови учнями 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин (<i>Л.Шевчук</i>)	10
4. Список використаних джерел.....	17
5. Список рекомендованої літератури.....	19

Вступ

Україна – незалежна і демократична держава, на території якої проживають представники різних національностей. У ратифікованій в Україні Європейській хартії регіональних мов або меншин [7] підкреслено важливість міжкультурного діалогу й поглиблення взаєморозуміння між усіма мовними групами населення країн, і, водночас, наголошено на важливості вивчення державної мови.

Чинні вимоги до забезпечення функціонування української мови як державної в різних сферах суспільного життя й створення можливостей для використання мов національних меншин відображені у низці законодавчих актів України [8; 9; 10; 11]. «Українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України» [8].

В умовах війни, спричиненої російською агресією українська мова є дієвим інструментом об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення державності України. Вивчення української мови як державної мови здійснюється із дотриманням належних умов для забезпечення мовних прав і потреб громадян.

Реалізація державної мовної політики для забезпечення функціонування державної мови, її вивчення на належному рівні передбачає здійснення відповідних наукових досліджень. Важливим складником результатів наукових досліджень співробітників Інституту педагогіки НАПН України є робота над темою науково-дослідної роботи «Науково-методичне забезпечення навчання української мови учнів 5-6 класів ЗЗСО з навчанням мовами національних меншин у контексті реалізації моделі багатомовної освіти» (2022-2024 рр.).

У ході дослідження науковими співробітниками відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України підготовлено «Методичні рекомендації щодо організації навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин» з метою детального розгляду й опису специфіки процесу вивчення української мови як другої, надання педагогам конкретних порад і рекомендацій. Методичні рекомендації спираються на розроблені й експериментально перевірені теоретичні засади реалізації наукового забезпечення навчання української мови як державної у 5-6 класах у контексті багатомовності, охоплюють питання забезпечення організації освітнього процесу, і, водночас, мають дорадчий характер. Упровадження запропонованих методичних рекомендацій потребує від учителя української мови урахування специфіки багатомовності, ресурсів освітнього закладу, професіоналізму й творчого підходу.

1. Лінгводидактичний та загальнометодичний принципи навчання української мови як державної учнів 5-6 класів

У процесі навчання української мови як державної учнів 5-6 класів потрібно враховувати лінгводидактичні та загальнометодичні принципи навчання. Так, принцип системності і послідовності детермінує форми і способи вивчення матеріалу у сукупності взаємозв'язків, розгляд яких сприяє досягненню мовних явищ і процеси у визначеній, логічно обумовленій послідовності.

Основні загальнодидактичні принципи (наступності й перспективності, наочності, доступності) забезпечують підґрунтя для успішного виконання навчальних завдань, метою яких виявляється формування світогляду особистості, яка спроможна практично використовувати здобуті вміння у процесі навчання.

Визначаючи головні засади навчання української мови учнів 5-6 класів шкіл з мовами національних меншин, варто розглядати основні загальнонаукові принципи у комплексі із лінгводидактичними загальнометодичними принципами.

Екстралінгвістичний принцип визначає зв'язок мовних явищ, що вивчаються, із позамовною дійсністю, які ці явища відображають. Цей принцип виконує вагомую функцію у процесі навчання української мови учнів 5-6 класів шкіл з мовами національних меншин. Навчання, що базується на використанні цього принципу, спрямовує навчальну діяльність учнів на осмислення культурно-історичної своєрідності функціонування української мови, на визначення впливу факторів естетичного, оцінного тощо сприйняття у позамовній реальності та його віддзеркалення в українській мові.

Принцип комунікативності забезпечує результативність практичного опанування мовою у процесі спілкування, що формує передумови для засвоєння особливостей практичної реалізації комунікативних навичок.

Принцип міжпредметних зв'язків є важливим компонентом навчання української мови, оскільки учні, які навчаються у школах з мовами національних меншин, зможуть накопичити необхідні знання з української мови шляхом

підкреслення взаємозв'язків з іншими гуманітарними дисциплінами (насамперед, мовою національних меншин, літературою, історією тощо).

Принцип внутрішньопредметних зв'язків визначає розгляд мовної системи крізь призму співвідношень між її елементами (фонетикою, словотвором, морфологією, синтаксисом, лексикою тощо).

Принцип зв'язку навчання двох (кількох) мов детермінує вивчення української мови у комплексі з вивченням мови національних меншин, іноземної мови у школах з мовами національних меншин. Застосування принципу зв'язку навчання кількох мов формує умови для належного засвоєння учнями навчального матеріалу за допомогою зіставлень, порівнянь тощо, що забезпечує формування глибокого розуміння матеріалу, здатності використовувати здобуті знання у процесі спілкування.

Принцип взаємозалежності усного і писемного мовлення визначає потребу гармонійного розвитку різних форм мовлення у процесі навчання української мови. Розвиток писемного мовлення учнів істотно детермінується рівнем володіння усним мовленням. Водночас навички писемного мовлення, які передбачають володіння засобами синтаксичного, лексичного, стилістичного вираження, сприяють покращенню навичок усного мовлення.

Принцип вивчення мови разом зі змістом зорієнтований на вивчення соціокультурної інформації, вміщеної у мові, за допомогою заохочення пізнавально-пошукової діяльності, творчого мислення учнів, для досягнення цієї інформації, яка розкривається при взаємодії змісту і форми мови у процесі навчання.

Отже, лінгводидактичні принципи навчання спрямовані на забезпечення належної організації і збалансованості процесу навчання української мови.

Розглянуті принципи навчання української мови учнів 5-6 класів шкіл з мовами національних меншин визначають загальнодидактичні і лінгводидактичні основи, домінанти, які потрібно враховувати у процесі навчання мови в умовах нового освітнього середовища. Застосування цих принципів сприяє окресленню результативних методів, прийомів, засобів навчання української мови учнів 5-6 класів з мовами національних меншин.

У процесі навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин в умовах нової освітньої парадигми важливою є системна реалізація таких підходів, як: компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, комунікативно-когнітивний, компаративний, порівняльний.

Ефективність навчання української мови як державної в 5-6 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин залежить від цілеспрямованої реалізації таких дидактичних принципів: урахування знань із першої мови, принцип комунікативної спрямованості навчання, принцип оптимального співвідношення між знаннями з мови та мовними й мовленнєвими вправами, принцип забезпечення мовного середовища, принцип урахування комунікативних ситуацій, комплексності і системності, індивідуалізації, принцип інтегрованого навчання мов, принцип опори на рідну мову.

Реалізація цих принципів зумовлює застосування ефективних методів, прийомів, засобів навчання української мови учнів 5-6 класів з мовами національних меншин, які корелюють з вимогами формування нового освітнього середовища.

Розроблена методика навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, яка враховує ключові компетентності та наскрізні уміння.

Доведено доцільність упровадження в масову освітню практику методики навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, що ґрунтується на взаємопов'язаному навчанні мов і передбачає організацію оптимального трансформування знань, умінь і навичок з однієї мови в іншу, а також попередження та подолання інтерференції рідної мови. Організація трансформування знань, вмінь і навичок, здобутих на уроках рідної мови, забезпечує раціональне використання часу на вивчення подібного мовного матеріалу, стимулює появу рецептивних та репродуктивних вмінь і навичок, сприяє вивільненню часу на мовленнєву

практику учнів. Крім того, організація роботи з попередження явищ інтерференції доцільна з урахуванням таких аспектів, зокрема: обов'язкова узгодженість у вивченні тем на уроках першої і другої мов; використання ідентичних таблиць і схем; система вправ, що передбачає роботу із розрізнення фактів виучуваних мов та сприяє формуванню навичок вживання тих мовних форм, які зазнають впливу рідної мови. Систему вправ необхідно добирати з урахуванням особливостей сприйняття мови, що вивчається, тобто державної. Це дає можливість учителеві використовувати знання, здобуті учнями на уроках рідної мови, запобігти недоцільному повторенню відомого учням матеріалу, враховувати важливі аспекти для їхнього сприйняття, попереджати помилки в усному та писемному мовленні.

Важливим на уроках української мови як державної є використання зіставного методу, що сприяє виокремленню ознак кожного з об'єктів та закріпленню знань учнів, оскільки під час зіставлення відбувається повторення вже здобутих знань та задіяння їх у нові зв'язки. Методично доцільне використання методу зіставлення формує в учнів навички інтенсивного мислення, швидкого граматичного орієнтування у виборі потрібної форми, ґрунтовного засвоєння матеріалу. Зазначимо, що використання методу зіставлення ефективне тільки за умови, коли учні свідомо засвоюють відомості з рідної мови, оскільки слабе знання фактів рідної мови та недостатня сформованість вмінь і навичок з рідної мови призводить до змішування мовних форм рідної і виучуваної мов. Доцільно використовувати зіставний метод не тільки під час вивчення матеріалу, що не збігається у двох мовах, тобто коли зіставлення спрямоване на свідоме розмежування тих частин матеріалу, що збігаються, і тих, що не збігаються, але й у випадках повного збігу мовних фактів. Зіставний метод утрадиційнено реалізують також у використанні вправ на переклад, оскільки це складний вид мовної діяльності, коли учень має обрати слова і синтаксичні конструкції, що найточніше відповідають конкретному випадку, тобто знайти відповідні засоби вираження думки тією мовою, якою

здійснюють переклад. Використання методу перекладу сприяє оволодінню не тільки словниковим запасом, а й граматичною будовою мови.

Ефективними в умовах багатомовної освіти є інноваційні методи навчання української мови як державної, з-поміж яких доцільно впроваджувати тандем-метод, метод скафолдингу. Тандем-метод передбачає здійснення активної комунікативної діяльності учнів і учениць, формує вміння критично мислити, висловлювати власну думку й логічно обґрунтовувати свою позицію, створювати нове, оцінювати результати своєї діяльності, ефективно співпрацювати з іншими членами колективу.

Для розвитку когнітивних здібностей учнів, формування здатності вибудовувати ефективні комунікативні стратегії в умовах багатомовності пропонуємо метод скафолдингу, який сприяє прокладанню місточка від того, що учні вже знають, до того, що вони ще не знають. Педагог за допомогою спеціальних пізнавальних або проблемно-пошукових завдань та інструкцій допомагає та спрямовує учня до відкриття нового знання, спираючись на його власний навчальний досвід; на практиці може виражатися у різній формі, наприклад, у вигляді блоку-схеми, ключових чи допоміжних запитань, рекомендацій тощо. Дієвим є прийом перемикання мовних кодів, який доцільно використовувати в умовах одного комунікативного акту як перехід між різними мовами. Здатність до цілеспрямованого та адекватного перемикання мовного коду свідчить про належний рівень володіння здобувачем освіти мовами загалом, а також про сформованість у нього багатомовної компетентності. Цей прийом схарактеризовано в контексті принципу «опори на рідну мову», який реалізується засобами зіставного методу. Однак використання прийому перемикання мовних кодів у контексті моделі багатомовної освіти в українських закладах загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин потребує подальшого дослідження.

2. Використання на уроках української мови зіставного методу

Специфіка організації навчання української мови в класах з навчанням угорською чи румунською мовою зумовлена низкою факторів. По-перше, на початковому етапі навчання української мови більшість учнів не володіє нею; по-друге, українська та угорська та румунські мови належать до різних мовних груп та мають суттєві розбіжності у фонетичній системі та відмінностями у графіці, орфографії, орфоепії, граматичній структурі. А тому лише за умови врахування спільних і відмінних рис у лексичній, фонетичній і граматичній системах української та угорської мов вдасться досягти свідомого вивчення учнями української мови, уникнути бездумного перенесення відомостей із граматики однієї мови у граматику іншої, та рекомендують матеріал, що збігається в українській та угорській мовах, подавати стисліше, оскільки він відомий учням з курсу рідної мови, а явищам, властивим лише українській мові, або тим, що мають істотні розбіжності з аналогами в рідній, приділяти належну увагу, докладно пояснювати, зіставляти, систематично повторювати.

Отже, мовиться про використання на уроках української мови як другої зіставного методу, який ґрунтується на рецепції й порівнянні спільних та специфічних ознак виучуваних мов. Об'єктом порівняння можуть бути мовні одиниці всіх рівнів, тексти, культурні факти, лінгвокультурні явища, художні твори. Цей метод у навчально-дидактичному аспекті передбачає використання системи завдань, спрямованих на формування здатності порівнювати й переносити знання і вміння в нові умови, знаходити аналогії та відмінності.

Зіставний метод у процесі багатомовного навчання реалізується з урахуванням принципу опори на рідну мову учнів, що визначає напрями навчання другої і третьої мов. Учитель у процесі моделювання уроку має враховувати типологічну спорідненість або відмінність виучуваних мов.

Таким чином, при організації навчання української мови в класах з угорською/ румунською мовою навчання варто проводити системне зіставлення, пояснення, повторення особливостей кожної мови, акцентувати увагу учнів на специфіці кожної з мов на всіх рівнях: фонетичному, лексичному та

граматичному, та наголошують на необхідності приділяти увагу збагаченню лексичного запасу учнів та розвитку їхнього мовлення.

Цікавою у процесі навчання української мови як другої є рецептивна технологія, яка включає сім етапів роботи. Рецептивна технологія спирається на розвиток рецептивних компетентностей читання і письма. В основі лежить перенесення (трансфер) знань з однієї спорідненої мови на іншу. Докладно технологія представлена у статтях О.Фдкевич та Н.Богданець-Білокаленко (Див.список літератури).

Експериментально підтверджено, що в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин вивчення української як державної мови необхідно супроводжувати використанням одного з найбільш ефективних методів - зіставлення рідної мови (угорської, кримськотатарської, румунської, словацької, польської, болгарської, ромської та ін.) з українською мовою, тому вчительці/вчителю, яка/який працює в закладах освіти з навчанням мовами національних меншин, необхідно досконало володіти мовою тієї національної меншини, в середовищі якої вона/він працює.

Спостерігаючи за виконанням завдань учнями, зауважимо, що потребує уваги проблеми з наголошуванням слів, вживанням *e* чи *u* в коренях слів, завдання на редагування речень, тобто з культури мовлення і слововживання.

Отже, під час вивчення голосних і приголосних звуків в українській та румунській мовах необхідно обґрунтовувати основні диференційні ознаки голосних і приголосних звуків. Наприклад, шість голосних української мови і сім румунської вимовляють майже однаково: [a], [o], [y], [e], [и], [і] – [a], [ă], [e], [i], [î], [o], [u]. Учням необхідно засвоїти вимову українських голосних звуків, наприклад, переднього ряду [и], [e]: [зима], [весна] і не сплутувати їх із румунським звуком [ă]:[bună],[soră], а також вимову приголосних[b] - [б];[n] - [н];[s] - [с];[r] - [р] у словах: [bună - (добрий)]-[бордюр – (chenar)];[unghie - (ніготь)];[soră – (сестра)]. За допомогою методу спостереження доцільно виявляти спільне й відмінне у вимові кожного звука. Для цього орфоепічно ефективною є триразова ізольована вимова кожного звука, а потім вимова їх

у пропонованих словах кожної мови, стежачи за рухом спинки й кінчика язика в ротовій порожнині. Після спостережень за вимовою звуків у різних мовах необхідно пояснювати й коментувати відмінності в артикуляції звуків у румунській та українській мовах.

3. Застосування диференціації та індивідуалізації у процесі вивчення української мови учнями 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин

Вивчення учнями української мови у закладах загальної середньої освіти із класами з навчанням мовами національних меншин зорієнтоване на оволодіння державною мовою для спілкування, соціалізації, здобуття освіти, самоосвіти, самореалізації тощо. Разом з тим, процес навчання у 5-6 класах є досить складним через процес адаптації у зв'язку із переходом з початкової школи до оволодіння базовою середньою освітою.

Для ефективного вивчення української мови як державної учнів 5–6 класів доцільне застосування диференціації та індивідуалізації навчання.

Лексичне значення слова «диференціація» (від латинського слова «differre» – «відрізнятися» або «бути іншим», французького *differentiation* – різниця, відмінність) – це поділ, розподіл, розбивка, роздрібнення, розщеплення. Звернення до словника синонімів призводить до таких результатів:

- «диференціація» – градація, розбивка, класифікація, різниця;
- «диференціювати» – ділити на частини, розділяти, розбивати, дробити, розщеплювати, розкладати, класифікувати.

Врахування значення зазначених термінів впливає на усвідомлення сутності поняття «диференціація навчання» й доцільності здійснення для ефективного вивчення української мови таких дій з навчальним матеріалом як поділ, розбиття, розділення, роздрібнення на відмінні частини, розрізнення із урахуванням деталей, градація, класифікація. Водночас важливою є

різноманітність та варіативність реалізації організаційної складової освітнього процесу.

Доцільним є розгляд застосування диференціації навчання у двох площинах:

- 1) з позиції педагога (створює умови для вибору форм навчальної діяльності здобувачами освіти; здійснює добір та спеціальну підготовку мовного матеріалу; визначає, які завдання буде виконувати кожен учень тощо);
- 2) з позиції учня (обирає форми й способи навчальної діяльності, навчальні завдання, дидактичні матеріали та ін.).

Зовнішнє вираження «узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку та певному режимі» відображається у формах організації навчання [1, с. 122]. Форма – це «спосіб організації чого-небудь», «зовнішній вияв якого-небудь явища», тип [2; 16]. Форми організації навчання визначають як саме «має бути організовано процес навчання, ... зумовлюють, зокрема, часовий і організаційний характер зовнішнього виявлення функцій учителя і учнів у процесі навчання, порядок спілкування (безпосереднє та опосередковане) суб'єктів навчального процесу та ін.» [6, с. 965].

Для ефективного вивчення української мови як державної корисно використовувати різні форми організації навчання (урок, позакласні заходи, факультативні заняття, конкурси та ін.).

«Форма навчальної діяльності учнів» – це вужче поняття, «форма організації навчання. Критеріями для виокремлення різних форм навчальної діяльності учнів є кількість здобувачів освіти (індивідуальна робота, робота в парах або групах, загальнокласна робота), особливості стосунків і наявність або відсутність взаємодії (самостійна або спільна навчальна діяльність).

У процесі вивчення української мови учнів 5-6 класів можливе використання форм і видів диференціації навчання, які різняться такими критеріями як кількість учнів і самостійність навчальної діяльності, зміст навчання. Зазначене мотивує до використання:

- загальнокласної роботи учнів, роботи у групах або парах, індивідуальної роботи;
- навчальних завдань, які різняться обсягом і складністю;
- навчальної діяльності учнів, різної за ступенем активності й самостійності, наявності або відсутності допомоги, наданої педагогом або учнем.

У процесі навчання учнями української мови важливо мати на увазі, що, по-перше, механізм роботи у групах складніший, ніж робота у парах; по-друге, на визначення складності завдань впливає рівень володіння державною мовою й рідною мовою; по-третє, здійснювати переклад з рідної мови на українську мову складніше, ніж з державної мови на рідну. На особливості застосування диференціації навчання під час вивчення української мови впливає також специфіка багатомовності (спорідненість / неспорідненість української та рідної мов; специфіка мовного середовища та ін.).

Розвитку мовлення українською мовою учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин сприяє диференційоване (залежно від особливостей, класу, групи, учня) застосування інтерактивних технологій навчання («Акваріум», «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Думайте – працюйте в парі», «Два – чотири – всі разом» та ін.), рольових і сюжетних ігор тощо.

Водночас також важливо пам'ятати, що диференціація – це відповідь на зростаючу неоднорідність учнів, урахування відмінностей між здобувачами освіти, спосіб надання індивідуальної підтримки. В основі застосування диференціації навчання – індивідуалізація навчання (урахування індивідуальних особливостей учнів та навчальних потреб, здібностей, схильностей тощо). Надання індивідуальної підтримки корисно поєднувати із урахуванням відмінностей між учнями, що зумовлює приналежність здобувачів освіти до груп із урахуванням різних критеріїв. Описане, у свою чергу, впливає на процес групування під час уроків української мови у 5-6 класах із навчанням мовами національних меншин. Для ефективного навчання української мови як державної застосування диференціації навчання педагог

планує орієнтуючись на особливості окремого учня, пари, групи, класу, беручи до уваги ідентичності або схожості.

Найвищий ступінь диференціації – це індивідуалізація навчання. Урахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти впливає на специфіку діяльності вчителя та учнів. Разом з тим, диференціація є засобом для реалізації зорієнтованості освітнього процесу на конкретного здобувача освіти завдяки індивідуалізації навчання.

Важливою умовою ефективного використання індивідуалізації навчання є усвідомлення учителями української мови сутності понять «індивід», «особистість», «індивідуальність». Зокрема «індивід» – це представник виду *Homo sapiens* із сукупністю, властивих йому біологічних, фізичних, психологічних, соціальних якостей, носій психологічних характеристик людини. Особливості індивіда – це стійкість та активність у взаємодії з навколишнім світом, здатність до самозміни. Особистість – це носій загальнолюдського досвіду, для якого характерна здатність реалізовувати історично напрацьовані, синтезовані форми поведінки й діяльності людини. В основі особистості – анатомо-фізіологічні особливості. Поняття «особистість» охоплює сукупність стійких психологічних якостей здобувача освіти, які утворюють його індивідуальність, характер, здібності, відношення до людей і навчання тощо. «Індивідуальність» – це сукупність психологічних характеристик людини, своєрідність психофізіологічних і психологічних якостей, які є унікальними у порівнянні з іншими. Поняття «індивідуальність» відображає несхожість людини завдяки фізичним і духовним якостям, та охоплює індивідні властивості, предметно-змістові якості та духовно-світоглядні характеристики [17].

Для перелічених понять властиві такі співвідношення: поняття «особистість» включає поняття «індивід», поняття «індивідуальність» – «особистість» та «індивід».

Отже, для ефективного вивчення державної мови учнями 5-6 класів з навчанням мовами національних меншин необхідно враховувати особливості

кожного учня / учениці як індивідуальності. Зокрема брати до уваги те, що в учнів спостерігається різна міра інтересу й позитивної мотивації, задатки і здібності для вивчення мов, що призводить до різного темпу навчання, неоднакової кількості необхідного дидактичного матеріалу тощо. Зважаючи на те, що лінгвістичні функції у людини виконує ліва півкуля мозку, в учнів з домінуючою лівою півкулею здатність до вивчення мов виражена у більшій мірі [4; 12].

Для оптимального вивчення української мови доцільно враховувати стилі навчання учнів (візуальному, аудіальному чи кінестетичному стилю надає перевагу здобувач освіти), що мотивує відповідну диференціацію способів вивчення української мови, – використання опори на візуальні матеріали, надання переваги слуханню або перегляду відеоматеріалів, створення умов для оволодіння українською мовою через дії.

Окремої уваги заслуговує темперамент здобувачів освіти. Для сангвініків і флегматиків характерний вищий (у порівнянні із холериками і меланхоліками) рівень працездатності і витривалості, у процесі вивчення мови вони більш наполегливі. Сангвініки швидше засвоюють навчальний матеріал, ніж флегматики. Сангвініки і холерики більш активні, однак більш непосидючі. Меланхолікам важко встигати за іншими через повільність, холерикам – старанно вивчати мову через гіперактивність.

На результативність вивчення української мови впливає «екстраверсивність» – «інтроверсивність», яка впливає на здатність учнів спілкуватися українською мовою. У той час як екстраверти прагнуть висловити власну думку, комунікувати з іншими, незважаючи на труднощі й помилки у мовленні, інтроверти більш замкнуті і надають перевагу виконанню письмових завдань.

У процесі вивчення державної мови слід також враховувати особливості характеру, які проявляються у ставленні учнів до інших людей, навчання оточуючого, світу. Водночас доцільним є розвиток активності, самостійності,

відповідальності, наполегливості, старанності, уважності, толерантності, товариськості тощо.

Отже, для ефективного навчання української мови у 5–6 класах з навчанням мовами національних меншин необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів:

- сформованість позитивної мотивації й уміння вчитися, темп навчання;
- рівень знань з української та рідної мови;
- специфіку сприймання та уваги, пам'яті;
- домінантність півкуль головного мозку, стиль навчання, темперамент, екстравертивність / інтравертивність, риси характеру тощо.

Перелічені особливості здобувачів освіти й відмінності між ними впливають на застосування диференціації навчання під час організації освітнього процесу, розробленні змісту навчання.

У чинних модельних програмах визначено орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання української мови учнів 5-6 класів закладів освіти з мовами навчання національних меншин.

На основі Державного стандарту базової середньої освіти, за зразком модельної навчальної програми вчителі української мови мають можливість створювати навчальні програми й після затвердження педрадою закладу освіти використовувати їх в освітньому процесі.

Інформація про програмно-методичне забезпечення чинні підручники, додаткові посібники з української мови для учнів 5-6 класів з навчанням мовами національних меншин вміщена у «Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у класах закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. 2024 / 2025 навчальний рік» [19].

Для оптимального упровадження індивідуалізації та диференціації навчання української мови як державної на необхідний добір, відповідна підготовка мовного матеріалу, застосування різноманітних додаткових посібників і дидактичних матеріалів для роботи з текстовою інформацією

тощо. Зокрема для ефективного опрацювання учнями навчальних текстів корисним є застосування технологій критичного мислення («Асоціативний куш», «Таблиця передбачень», «Порушена послідовність», «Письмо для себе», «Прес» та ін.). Можливе застосування послідовно-симетричної технології, яка ґрунтується на роботі з незнайомим текстом, поступовому переході від сприймання, аналізу й відтворення текстів до їх відновлення, доповнення, конструювання, створення. Важливими умовами, необхідними для упровадження в освітній процес послідовно-симетричної технології є застосування спільної, напівсамостійної, індивідуальної роботи; використання різнорівневих завдань; застосування перекладу із урахуванням специфіки багатомовності.

Завдяки описаним способам застосування диференціації та індивідуалізації під час уроків української мови у 5-6 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин забезпечується:

- відстеження і врахування рівня володіння українською мовою кожного учня;
- диференційоване й особистісно зорієнтоване ознайомлення здобувачів освіти з навчальною інформацією, її аналіз, систематизація, узагальнення, закріплення та повторення, перевірки засвоєння, застосування на практиці тощо;
- надання учням допомоги у подоланні освітніх втрат, індивідуалізований підхід у навчанні української мови як другої із урахуванням рівня володіння кожним учнем державною мовою та його індивідуальних особливостей.

Список використаних джерел

1. Бондар В. І. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Гільбух Ю. З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: психологія, діагностика, педагогіка. Київ: Ін-т психології АПН. Київ: Інститут психології НАПН України, 1993. 272 с.
4. Голдмен Дж. Чому більшість людей у світі – правші? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/02/160218_vert_fut_why_are_most_of_us_right_handed_vp (дата звернення: 05.09. 2024).

5. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / [авт. кол. : В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І. Кизенка. Київ: Педагогічна думка, 2012. 216 с.
6. Енциклопедія освіти / головн. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
7. Європейська хартія регіональних мов або меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 09.04. 2024).
8. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 02.03. 2024).
9. Закон України «Про національні меншини (спільноти України)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 06.11. 2024).
10. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 02.04. 2024).
11. Закон України «Про освіту» (2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.04. 2024).
12. Клейман П. Психологія: факти, теорія, статистика, тести й таке інше. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2020. 240 с.
13. Кузьміна О. В. Диференційоване навчання в умовах групової форми навчальної діяльності учнів початкової школи: автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2002. 17 с.
14. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 05.09. 2024).
15. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / упоряд. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 1. Київ: Аконіт. 1998. 910 с.
16. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 4. Київ : Аконіт, 1998. 910 с.
17. Палій А. А. Диференціальна психологія. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.
18. Пащенко О. В. Самовиховання характеру. Чинники, від яких залежить характер людини. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-z-temi-samovihovannyaharakteru-chinniki-vid-yakih-zalezhit-harakter-lyudini-214196.html> (дата звернення: 08.08. 2024).
19. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у класах закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. 2024 / 2025 навчальний рік. URL: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/> (дата звернення: 08.10. 2024).
20. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. Львів: Каменярь, 1998. 196 с.
21. Словник іншомовних слів. / укл. Коломієць М. П., Молдова Л. В. Київ: Освіта, 1998. 190 с.
22. Словник синонімів української мови. В 2 т. / Укл. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Т. 1. Київ: Наук. думка, 2006. 1040 с.
23. Шевчук Л. М. До питання про застосування компетентнісного і диференційованого підходів у навчанні української мови як державної. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 21 березня 2024 р.* Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 102-105.
24. Шевчук Л. М. Застосування диференціації у навчанні української мови в умовах багатомовності. *Українська мова у світі: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-*

практичної конференції, 21 серпня 2024 р. Львів: МІОК Національного університету «Львівська політехніка», 2024. С. 199-203.

25. Шевчук Л. До питання про індивідуалізацію навчання української мови учнів 5-6 класів з мовами національних меншин. Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали III Міжнародної наукової конференції (Т. 2), м. Львів, 15 квітня, 2022 р. / Міжн. центр наук. досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 47-49.

26. Шевчук Л. М. До питання про співвідношення понять «диференціація навчання» та «індивідуалізація навчання». Традиції та новації у сфері педагогіки та психології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4–5 лютого 2022 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2022. С. 79-82.

27. Форми навчання в школі / Ю. І. Мальований та ін.; за ред. Ю. І. Мальованого. Київ : Освіта, 1992. 160 с.

28. Becker B. Differenzierung auf den Punkt gebracht! URL: <https://www.friedrich-verlag.de/differenzierung/differenzierung-auf-den-punktgebracht/>

29. Bönsch M. Erfolgreicheres Lernen durch Differenzierung im Unterricht. Braunschweig: Westermann Schulbuch. 2009. 238 p.

30. Caspari D., Holzbrecher A. (2016) Individualisierung und Differenzierung im kompetenzorientierten Französischunterricht. Individualisierung im Französischunterricht. Mit digitalen Medien differenzierend unterrichten. / L. Küster (Hrsg.) Seelze: Klett / Kallmeyer, 2016. S. 7–37.

31. Stowasser J., Petschenig M., Skutsch F. Stowasser – Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch. Oldenbourg: Leinen, 2006. 574 s.

Список рекомендованої літератури

1. Атаманчук В.П. Навчання української мови учнів 5-6 класів з мовами національних меншин крізь призму сучасних підходів. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2023. № 3. С. 23–28. DOI: [10.32782/apv/2023.3.4](https://doi.org/10.32782/apv/2023.3.4)

2. Атаманчук В.П. Роль символів в українській вишивці. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез IV Міжнародної конференції, 18 травня 2023 р. . Київ: Педагогічна думка. 2023. С. 6-7.

3. Богданець-Білокаленко Н.І., Давидюк Л.В. Генеза проблеми навчання української мови учнів 5–6 класів мовами навчання національних меншин в умовах багатомовної освіти: історія питання, сучасний стан і перспективи розвитку Український педагогічний журнал, 2023. № 2. С. 125-136.

4. Богданець-Білокаленко Н.І. Фідкевич О.Л. Роль тандем-методу у формуванні багатомовності учнів і учениць закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2023. № 1. С. 50-58.

5. Богданець-Білокаленко Н.І., Фідкевич О. Формувальне оцінювання у контексті багатомовної освіти. *Український педагогічний журнал*, 2022. № 1. С. 30-39.

6. Богданець-Білокаленко Н.І. Методика навчання української мови учнів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин в умовах багатомовної освіти: навчально-методичний посібник. Авторський колектив: Богданець-Білокаленко Н., Атаманчук В., Караман О., Караман С., Фідкевич О., Шевчук Л. / за ред. Н.Богданець-Білокаленко. - Київ, 2024 -154 с.

7. Богданець-Білокаленко Н., Фідкевич О. Педагогічні умови реалізації рецептивної технології у контексті багатомовного навчання *Acta Paedagogica Volynienses*, 2022. № 2. С. 37-46.

8. Локшина І., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*, 2022. № 2. С. 5-18.
9. Малихін О., Ліпчевська І. Візуалізація навчальної інформації як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. *Український педагогічний журнал*, 2022. № 4. С. 59-67.
10. Онопрієнко О.В. Мобільний застосунок як актуальний засіб навчання в умовах воєнного стану. *New Inception*, 2022. № 3-4 (9-10). С. 13-21.
11. Петрук О.М. Вербальне оцінювання: теоретичні засади та реалізація в освітній практиці. International scientific and practical conference «Modern directions of scientific research development» (May 18-20, 2022). 2022. С. 464-469.
12. Шевчук Л. М. Використання самостійної роботи учнів у навчанні української мови як державної. *Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. С. 113–117.
13. Шевчук Л. М. До питання про застосування інтерактивних технологій у навчанні української мови як державної учнів 5-6 класів. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 15 грудня, 2023р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 424–426.
14. Шевчук Л. М. Навчання української мови як державної: дотримання дидактичних принципів у процесі диференційованої роботи з текстами. *Українська мова і література в школі*. 2022. №5-6. С. 18-23.
15. Шевчук Л. М. Про форми організації навчання української мови як державної учнів 5-6 класів. *Інноваційна педагогіка: наук. журнал*. Вип. 48. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2022. С. 112-119.
16. Шевчук Л. М. Технологічно-процесуальний аспект навчання української мови як державної: сучасні особливості. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): науковий журнал*. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи», 2024. №10 (44). С. 695-706.
17. Shevchuk L., Kalinina L., Melnyk O. Ukrainian in education of students from Ukraine: modern features. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. Volume I, May 24th, 2024. 517-527.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

Вікторія Атаманчук

Наталія Богданець-Білоskalенко

Лариса Шевчук

*МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН*

Методичні рекомендації

Електронне видання

Обсяг вид. 1,2 авт. арк.

Видавництво «Педагогічна думка»

04053, м. Київ,

вул. Січових Стрільців, 52-а, корп. 2;

тел./факс: (044) 481-38-85

e-mail: book-xl@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 3563 від 28.08. 2009 р.